

DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.04.005>

УДК: 330.34, 339.98

JEL: F01, F02, F 51, F60, F63

Андрій Гриценко

ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЛОКАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ СУЧАСНІ ПРОЯВИ

Розкриваються методологічні підходи до дослідження суперечностей глобалізації та локалізації, їх рух на різних етапах розвитку суспільства та сучасні прояви. З'ясовано, що клітиною, з якої історично виростають ці суперечності є сумісно-розділена праця. Сумісність у процесі історичного розвитку досягає своєї межі в глобалізації, а роздільність – в локалізації. До епохи великих географічних відкриттів і формування світового ринку суперечності глобалізації та локалізації існують імпліцитно, а потім набувають експліцитну форму і проходять три етапи: розвиток через міжнародну торгівлю, через глобалізацію капіталу, шляхом переміщення глобалізації переважно у віртуальний простір. Показано багатоманітність форм розв'язання суперечностей глобалізації та локалізації. Серед них виділено і розкрито зміну світових порядків, гібридну війну і реконструктивне повоєнне відновлення. Основною суперечністю сучасності визначено суперечність між глобалізацією, яка розвивається за рахунок інформаційно-фінансових технологій, і локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, не здатних переміщуватися в просторі зі швидкістю інформації та фінансових потоків. З'ясовано особливості прояву і розв'язання суперечностей глобалізації та локалізації в Україні, в просторі якої локалізувалися глобальні суперечності основних світових гравців. Показано необхідність для України реконструктивного відновлення на основі національно укоріненого розвитку.

Ключові слова: глобалізація, локалізація, суперечності, світовий порядок, гібридна система "мир-війна", національно укорінений розвиток.

ECONOMIC CONTRADICTIONS OF GLOBALIZATION AND LOCALIZATION AND THEIR MODERN MANIFESTATIONS

Andrii Grytsenko (agrytsenko@ief.org.ua), academician of NAS of Ukraine, doctor of economic sciences, professor; Deputy director for scientific work of the "Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine".
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

The article reveals the methodological approaches in the research on the contradictions of globalization and localization, their movement at different stages of the development

Гриценко Андрій Андрійович (agrytsenko@ief.org.ua), акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; заступник директора з наукової роботи ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

Цитування: Гриценко А. А. Економічні суперечності глобалізації і локалізації та їх сучасні прояви. *Економічна теорія*. 2022. № 4. С. 5–29. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2022.04.005>

© А. Гриценко, 2022

ISSN 1811-3141. *Економічна теорія*. 2022. № 4: 5–29

of society and their modern manifestations. It is found that the cell from which these contradictions grow in history is jointly divided labor. Jointness in the process of historical development reaches its limit in globalization, and division - in localization. Before the age of great geographical discoveries and the emergence of the global market, the contradictions of globalization and localization existed implicitly, and then they took an explicit form and passed through the three following stages: development through international trade, development through the globalization of capital, and development by moving globalization mainly into virtual space. The author shows the diversity of forms of solving the contradictions of globalization and localization. Among them, the change of world order, hybrid war and reconstructive post-war recovery are identified and revealed. The main contradiction of modern times is found to be the contradiction between globalization, which develops due to informational and financial technologies, and the localization of material and labor resources, which cannot move in space at the speed of information and financial flows. The author clarifies peculiarities in the manifestation and settlement of the contradictions of globalization and localization in Ukraine, in whose space the global contradictions of the main global players are presently localized. The article shows the need for reconstructive recovery for Ukraine based on this country's nationally rooted development.

Key words: globalization, localization, contradictions, world order, hybrid "peace-war" system, nationally rooted development.

Епоха глобалізації переживає кризу. Це виявляється в усіх основних положеннях процесів і визнається світовою спільнотою. Оцінюючи Давоський форум 2022 року, Дж. Стігліц відмітив, що "форум, традиційно відданий відстоюванню глобалізації, в першу чергу торкнувся невдач глобалізації: зламаних ланцюгів поставок, інфляції цін на продукти харчування і енергоносії та режиму інтелектуальної власності (ІВ), який залишив мільярди без вакцин від Covid-19 лише для того, щоб кілька фармацевтичних компаній могли отримати мільярди додаткового прибутку" (Stiglitz, 2022). Але ґрунтовного осмислення проблем сучасності так і не відбулося, бо "більшість ділових і політичних лідерів у Давосі вдалися до банальностей. Було мало роздумів про те, як і чому все пішло так неправильно, або про хибні, гіпероптимістичні міркування, які панували в період розквіту глобалізації" (Stiglitz, 2022). Попереду велика і складна дослідницька робота щодо з'ясування причин і форм сучасних колізій глобалізації. Однак глобалізація є лише однією стороною процесу, який завжди і скрізь має свою іншу, протилежну сторону, без якої не існують ні сам процес, ні його сторони. Цією протилежною і невід'ємною стороною глобалізації є локалізація. Формально описувати різноманітні прояви глобалізації, як і локалізації, можна без звернення до їх протилежностей, але зрозуміти суть, внутрішню логіку і закономірності їх розвитку без цього неможливо. Суть завжди полягає в суперечності та розкривається через неї. "Сутність, – писав Г. Гегель, – це, *по-перше*, просте співвідношення з самою собою, чиста *тотожність*. Це те її визначення, згідно з яким вона скоріше є відсутністю визначень.

По-друге, справжнє визначення – це *відмінність*, притому почасти як зовнішня або байдужа відмінність, різність взагалі, почасти ж як протилежна *різність*, або як *протилежність*.

По-третє, як *суперечність* протилежність рефлектує в саму себе і повертається до свого *підґрунтя*" (Гегель, 1971. С. 29).

Структура і форми руху та розв'язання суперечностей. Суперечність має закономірні ступені свого розвитку, які найбільш ґрунтовно розкрито Гегелем. Її рух починається з тотожності, яка включає в себе внутрішню відмінність. Наприклад, товар, який в середині себе має відмінність вартості та споживчої вартості. Або, більш зрозумілий для неекономістів приклад, – вагітна жінка, яка є тотожною собі, але в середині має відмінність від самої себе – свою ще не народжену дитину. Потім відмінність перетворюється в різність. У прикладі з товаром – це реальні гроші, які представляють вартість і знаходяться поряд з товаром, а не в середині нього. Притому і товар, і гроші в середині себе мають споживчу вартість і вартість. Тому вони є *різними* самостійними утвореннями, покладеними різними сторонами: товар – споживчою вартістю, а гроші – вартістю. Гегель так кваліфікував перетворення відмінності у різність: "Відмінність має обидва моменти – тотожність і відмінність; обидва, таким чином, суть деяка *покладеність*, визначеність. Але в цій належності кожен момент є *співвідношенням з самим собою*. Один момент – тотожність – сам є безпосередньо моментом рефлексії в себе; але точно так само й інший момент – відмінність – є відмінністю в собі, рефлексованою відмінністю. Відмінність, маючи обидва ці моменти, які суть рефлексії в себе, є *різністю*" (Гегель, 1971. С. 39). У прикладі з вагітною жінкою різність представлена народженою дитиною, яка існує поряд із жінкою. Це вже не відмінність у середині тотожності (ненароджена дитина в утробі матері), а дві різні людини.

Але далі відмінність, що має в собі тотожність, і тотожність, що має в собі відмінність, виявляються у взаємному співвідношенні не просто різністю, а такою різністю, яка покладена негативним відношенням до іншої, а тому стає її протилежністю. "Різність, – зазначав Гегель, – *байдужі* сторони якої так само суть цілком лише *моменти* як моменти однієї негативної єдності, є *протилежністю*" (Гегель, 1971. С. 44). Так, реальні гроші – це не просто золото, що існує поряд з товаром як інший предмет. Це – особливий товар, який має власну споживчу вартість і вартість, але у співвідношенні з товаром, на який обмінюється і який представляє споживчу вартість, він представляє вартість і виступає протилежністю товару. Тому реальні гроші і товар у процесі обміну (купівлі – продажу) виступають не просто як різні товари, а як протилежності.

Народжена дитина також є протилежністю матері. Кожна протилежність виключає іншу із своєї визначеності, але це відбувається саме через співвідношення з нею. Тобто кожна протилежність не тільки виключає, а й припускає іншу. Товар – не гроші, гроші – не товар (взаємне заперечення), але товар не може в ринковій економіці реалізувати свою вартість без грошей, а гроші не можуть існувати без товарів (взаємне припущення). Мати – не дитина, дитина – не мати (взаємне заперечення), але жінка стає матір'ю тільки через відношення до дитини (народження її), а дитина є такою стосовно матері (вони взаємно припускають одна одну). Все їх подальше життя є процесуючою суперечністю, взаємним виключенням і взаємним припущенням.

Гегель так резюмує розвиток протиріччя: "*Відмінність* взагалі містить обидві свої сторони як *моменти*; в різності вони байдуже розпадаються; в протилежності як такі вони є сторонами відмінності, визначеними лише одна через іншу, отже, лише моментами; але вони визначені також і в самих собі, байдужі один одному і виключають один одного: *вони самотійні рефлексивні визначення* ... Оскільки самотійне рефлексивне визначення виключає інше в тому ж відношенні, в якому воно містить це інше (і тому воно самотійне), то воно, маючи самотійність, виключає з себе свою власну самотійність, бо остання полягає в тому, щоб утримувати в собі своє інше визначення і тільки лише завдяки цьому не бути співвідношенням із чимось зовнішнім; але настільки ж безпосередньо ця самотійність полягає в тому, щоб бути самою собою і виключати з себе своє негативне визначення. Самотійне рефлексивне визначення є, таким чином, *суперечністю*" (Гегель, 1971. С. 55).

Суперечність є рухом, взаємним перетворенням протилежностей, це є "безперервним зникненням протилежних [моментів] у них самих" (Гегель, 1971. С. 57). Наприклад, у процесі обміну гроші перетворюються на товар, а товар – на гроші. В цьому русі відмінність між споживчою вартістю і вартістю товару реалізується через виникнення опосередковуючої ланки – грошей, в яких відмінність споживчої вартості та вартості стає тотожною (споживча вартість грошей полягає у їх міновій вартості). Товарно-грошовий обмін є процесом, в якому суперечність споживчої вартості і вартості одночасно рухається і розв'язується. "Ми бачили, – писав К. Маркс, який найглибше дослідив суперечності товару, – що процес обміну товарів містить у собі відносини, що суперечать і виключають одні одних. Розвиток товару не знімає цих суперечностей, проте створює форму для їх руху. Такий самий взагалі той метод, за допомогою якого вирішуються дійсні суперечності. Так, наприклад, у тому, що одне тіло безперервно падає на інше і безперервно ж віддаляється від останнього, полягає суперечність. Еліпс є однією із форм руху, в якій ця суперечність одночасно і здійснюється, і розв'язується" (Маркс, Енгельс, 1955- 1983. С. 113- 114).

Розв'язуючись, суперечність опускається в основу, яка стає підґрунтям для інших процесів. "Розв'язане протиріччя, - писав Г. Гегель, - є, отже, основою, сутністю як єдністю позитивного і негативного" (Гегель, 1971. С. 60). Товарно-грошовий обіг ($T - G - T$) стає основою руху капіталу ($G - T - G'$), який має власну суперечність, яка полягає в тому, що "капітал не може виникнути із обігу і так само не може виникнути поза обігом. Він повинен виникнути в обігу і водночас не в обігу" (Маркс, Енгельс, 1955- 1983. С.178).

Суперечності закономірно розв'язуються шляхом виникнення нових утворень, в яких протилежності знаходять способи руху, взаємоперетворення і поєднання протилежностей. У протилежному випадку суперечності не розв'язуються, що приводить до руйнації предмета разом з його суперечностями, в яких і полягає його суть.

Таким чином, всякий розвиток починається з *тотожності*, що має в собі *відмінність*; потім відмінність, вийшовши за межі тотожності та став-

ши самостійною, перетворюється у *різність*, яка далі співвідноситься з тотожністю як своєю *протилежністю*. Взаємне опосередкування протилежностей є суперечністю, що лежить в основі руху і розвитку предмета. Суперечність є єдністю тотожності та відмінності. Це – тотожність, опосередкована відмінністю, і відмінність, опосередкована тотожністю, як одне й те саме (тобто тотожність). Єдність – це та сама тотожність, але опосередкована відмінністю. У цих перетвореннях рух "*тотожність – відмінність – суперечність*" є елементарною формою будь-якого розвитку, яка відтворює себе як клітинка в усіх подальших визначеннях предмета. Рух суперечності тотожності та відмінності всередині самої відмінності набуває форм *абсолютної відмінності¹, різності та протилежності* (Гегель, 1971. С. 38).

Ці закономірні ступені руху внутрішньої суперечності притаманні всім цілісним явищам і виражають розгортання їхньої сутності. Але вони не є механічною відмичкою, яку лише потрібно прикласти до предмета дослідження. Це, скоріше, світло, що дозволяє в самій реальності знайти предмет дослідження і утримати його в різних перетворених формах, не заплутавшись в їх різноманітті та суперечностях. У нашому дослідженні, присвяченому економічним суперечностям глобалізації та локалізації, необхідно передусім знайти те суспільно-економічне відношення, ту клітину, яка ще не була безпосередньо глобалізацією і локалізацією, але саме з неї історично вирости і розвинулись ці процеси.

Сумісна-розділена праця як вихідний пункт розвитку економічних суперечностей глобалізації та локалізації. Тією клітиною, з якої починається соціально-економічна історія людства, є сумісно-розділена праця. Саме з неї, як це доведено суспільною наукою, історично розвиваються: з боку роздільності – людина, розподіл праці та ринок, а з боку сумісності – суспільство, кооперація праці та держава. В результаті розвитку сумісність досягає найвищого історичного результату в глобалізації, а роздільність – у локалізації. Суперечність між глобалізацією та локалізацією є історичною формою розвитку відмінностей сумісно-роздільної праці.

Розвиток відносин сумісності до глобального і роздільності до локального рівнів є взаємопов'язаним процесом, який проходить закономірні етапи. Праця як діяльність людей, спрямована на пристосування і перероблення предметів природи для задоволення людських потреб, також історично розвивається. Вона в аспекті розмежування власне суспільно-людських і природно-технічних моментів має у своїй внутрішній структурі два основоположних елементи: 1) цілепокладання і 2) роботу. Цілепокладання залишається суто людською діяльністю, яка лежить в основі суб'єктності людини, а робота є енергетичним процесом, який може бути

¹ Гегель так пояснював особливість абсолютної відмінності: "Ця відмінність є відмінністю в собі і для себе, абсолютною відмінністю, відмінністю сутності. – Вона відмінність у собі і для себе, не відмінність через щось зовнішнє, а відмінність, що співвідноситься з собою, отже, проста відмінність. - Важливо розуміти абсолютну відмінність як просту відмінність".

відділено від людини і завдяки механізації та автоматизації виробничих процесів поставлено поряд з нею. Людська діяльність, таким чином, значною мірою втрачає характеристики праці як роботи, залишаючись переважно діяльністю як цілепокладанням. Кібернізація процесів управління доводить автоматизацію до рівня формально-логічних операцій, але не стосується основоположного - цілеутворення. Людина залишається людиною до тих пір, поки вона є суб'єктом, який ставить власні цілі. Якщо вона це втрачає, то перестає бути суб'єктом, перетворюючись в інструмент, засіб досягнення цілей іншого суб'єкта.

З точки зору розвитку співвідношення сумісності та роздільності у зв'язку з технологічним прогресом можна виділити: просту кооперацію, мануфактуру та машинне виробництво. У простій кооперації співвідношення сумісності та роздільності є тотожністю, що включає в себе відмінність. Люди працюють *спільно*. Це означає, що вся робота *розділена* між її виконавцями, і кожний виконує лише частину роботи, яка повинна бути суміщена з іншими частинами. Спільність роботи означає одночасно її роздільність. Це одна й та сама робота, яка в точному значенні поняття *сумісно-розділеної праці* є тотожністю, яка в середині себе має відмінність. У мануфактурі, яка базується на розподілі праці і виготовленні часткового продукту різними робітниками, роздільність праці та її сумісність, є різними відношеннями, розділеними у просторі та часі. Їх сумісність досягається не безпосередньо, як у кооперації, а опосередковано – через вироблений частковий продукт. Роздільність і сумісність тут перебувають на стадії *різності*. Нарешті, коли розвиток розподілу праці і обміну доходить до утвердження товарно-грошових відносин (цьому технологічно відповідає перехід на машинну стадію виробництва), роздільність, представлена виготовленим товаром, і його суспільна сумісність (можливість включення в загальний процес суспільного відтворення шляхом продажу на ринку) представлена грошима як загальним еквівалентом. Роздільність і сумісність тут стають *протилежностями*, які взаємно виключають і покладають одна одну. Суперечність сумісності та роздільності знаходить у товарно-грошовому обігу, у формуванні та розвитку ринку, свою форму руху і розв'язання.

Описаний вище рух взаємозв'язку сумісності та роздільності відбувається на підґрунті роздільності, на основі розподілу праці та розвитку ринку. Але є і протилежний процес руху взаємозв'язку сумісності та роздільності на підґрунті сумісності. Він починається з суб'єктивізації функції представлення спільних інтересів і забезпечення їх сумісності, що являє собою процес управління. Спочатку це втілюється у виділенні вождів у процесі кооперування праці. Вожді мали більший досвід і краще забезпечували погодженість і успішність дій. Потім виникають ради вождів і подібні утворення, які повинні були найкращим чином забезпечувати реалізацію спільних інтересів членів відповідного соціального утворення. І, нарешті, виникає держава як спеціальний інститут представлення спільних інтересів членів суспільства.

Ці дві лінії розвитку співвідношення спільності та роздільності також мають свою історію взаємозв'язку. У первісному суспільстві лінії розвитку сумісності та роздільності практично є тотожними, знаходяться у стані синкретизму. В подальшій історії розвиток держави як представника спільних інтересів і суб'єкта управління суспільством відокремлюється від розвитку простого товарного виробництва і товарно-грошових відносин. Ці процеси стають різними, які лише зовнішньо взаємодіють один з одним. Товарне виробництво в принципі може існувати без держави, а держава – без товарного виробництва.

Нарешті, в умовах капіталістичного суспільства, де ринкові відносини набувають всезагального характеру, а держава спирається на ринкову економіку, ринок і держава стають комплементарними протилежностями, які виключають і покладають одна одну. Ринок проникає в державу як її власний елемент, бо доходи і витрати державного бюджету, що фінансово забезпечують всю діяльність держави, формуються у грошовій формі, а держава присутня на ринку не тільки як регулятор, а й як гарант законності кожної ринкової угоди і прав її суб'єктів.

Тому давніші дискусії щодо того, скільки держави повинно бути в економіці, спираються на практично неістинні абстракції. Спочатку ринку приписують здатність вирішувати всі економічні проблеми, а коли з'ясується, що він цього робити не може, то це називають провалами ринку. Це все рівно, що називати провалом бегемота невміння літати. Така властивість не закладена в його природі, так само як ринок є лише механізмом погодження приватних інтересів, а не представлення інтересів суспільства як цілого, що за своєю природою повинна робити держава. Ринок і держава повинні в повну міру виконувати свої власні функції. Тому замість дискусії про те, скільки держави повинно бути в економіці, потрібно виходити з необхідності їх комплементарної взаємодії (Гриценко, 2021).

Таким чином, ринок і держава стали різними втіленнями сумісно-розділеної праці. Далі розподіл праці виходить за межі національних держав і формує глобальний ринок, а держави завжди залишаються національними, і в цьому сенсі локальними утвореннями, обмеженими певними територіями, матеріальними і людським ресурсами. *Основною суперечністю сучасності є суперечність між глобалізацією, яка розвивається за рахунок інформаційно-фінансових технологій, і локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, не здатних переміщуватися в просторі зі швидкістю інформації та фінансових потоків.*

Ці суперечності рухаються і розв'язуються в різних формах і сферах. Суб'єктно найгостріше вони проявляються в суперечностях між транснаціональними, міжнародними корпораціями і національними державами, між однополярним і багатополярним світом, між глобалізацією і регіоналізацією, між людиною як біологічною істотою, що локалізована в просторі та часі, і соціальною істотою, не обмеженою простором і часом (Аристотель, Сміт, Рікардо, Маркс, наприклад, є учасниками сучасних філософських та економічних дискурсів, хоча фізично і біологічно вони вже не існують).

Суперечність глобалізації та локалізації є найбільш розвиненою формою відмінності сумісно-розділеної праці. До розвитку міжнародного поділу праці і господарського освоєння світового простору суперечність глобалізації та локалізації розвивалась в імпліцитній формі, і тільки епоха великих географічних відкриттів і формування світового ринку перетворила цю суперечність у відкритий і дуже інтенсивний процес, який також має закономірні етапи розвитку.

Основні історичні форми прояву економічних суперечностей глобалізації та локалізації. Розвиток глобалізації у її експліцитних, явних формах відбувався спочатку за рахунок торгівлі та міграції людських ресурсів, які змінювали свою просторову локалізацію у глобальному економічному просторі. Потім на перший план висунулася міграція капіталу як вартості, що приносить додаткову вартість. Капітал, рухаючись в економічному просторі, сам знаходить необхідні йому локалізовані ресурси, або переміщує їх. У цьому випадку глобалізація із сфери руху реальних ресурсів перейшла переважно у фінансовий простір. Нарешті, з формуванням інформаційно-мережевої економіки та поступовим перетворення інформації у головний ресурс і продукт виробництва, глобалізація переходить у віртуальну сферу, де простір і час змінюють звичні свої характеристики. Просторово локалізовані та віддалені у фізичному просторі та часі інформаційно-фінансові ресурси можуть бути об'єднані в один виробничий процес, що у віртуальному просторі відбувається тут і зараз. Це є локалізацією глобального простору-часу, локальним проявом глобального і реалізацією локального у глобальному.

Сумісно-розділена праця як клітина, з якої історично розвиваються глобалізація та локалізація, зберігається в усіх лініях розвитку. Наприклад ринкова економіка, яка формується на основі *розподілу праці*, включає в себе і відношення *сумісності*, бо реалізація товару є не що інше, як суспільне суміщення різних видів праці та її результатів. З іншого боку, держава як представник суспільних інтересів виражає *спільні інтереси різних приватних* товаровиробників і суб'єктів господарювання. Розвиток цих відносин відбувається не так, що роздільність реалізується по одній лінії, а сумісність – по іншій, а так, що роздільність і сумісність реалізуються завжди в нерозривному зв'язку, але по одній лінії - на основі роздільності, а по іншій – на основі сумісності.

На *першому етапі* історичного розвитку експліцитної глобалізації різні виробництва залишаються просторово локалізованими відповідно до їх історичного виникнення. Глобалізація розвивається за рахунок розширення торгівлі, формування міжнародних ринків товарів та міграції робочої сили (сюди належить і работоргівля). На *другому етапі* історичного розвитку глобалізації, коли формується фінансовий капітал, який не пов'язує себе з жодною із своїх функціональних форм (виробничою, товарною чи навіть грошовою), а розглядає себе як самого в собі та для себе існуючого, що може змінювати і набувати різних форм, локалізуючись у просторі

та часі відповідно до власних інтересів (переносити виробництва в інші країни, будувати заводи, де вигідно капіталу, а не у країні походження тощо). На *третьому етапі* розвитку глобалізації, де головним ресурсом і продуктом стає інформація, життєвим середовищем якої є глобальна мережа і віртуальний простір, глобалізація як протилежність локалізації починає з нею збігатись, утворюючи єдність протилежностей як процесуючу суперечність. Наприклад, інформація, що є в глобальній мережі, є одночасно скрізь і завжди та у будь-якій локальній точці і зараз. Просторові та часові характеристики фізичних об'єктів "знімаються" (одночасно зникають і зберігаються)² у єдиному віртуальному просторі-часі³. Цим відкриваються небачені раніше можливості синергетичної взаємодії минулого і сучасності, усіх локальних складових глобального світу.

Разом з тим виникають і небачені раніше ризики деструктивних і руйнівних процесів, які також набувають глобального характеру. Глобальний тероризм, глобалізація військових конфліктів, деструктивних психологічних, ідеологічних та інших процесів створюють не тільки ризики розвитку, а й загрози самому існуванню людства. Конкретні наслідки всіх цих процесів залежать від форм руху і розв'язання суперечностей глобалізації та локалізації.

Спочатку, на першому етапі експліцитної глобалізації, виграш отримують, як правило, розвинені країни, бо вони мають більш високу продуктивність праці та капіталу, що дає значні конкурентні переваги. Суб'єктами глобалізації виступають насамперед транснаціональні корпорації (ТНК), які отримують головні вигоди. Їх підтримують національні держави-глобалізатори, якими є країни базування ТНК. Недостатньо розвинені країни, які виходять на відкритий міжнародний ринок, внаслідок нижчої конкурентоспроможності потерпають від нерівної конкуренції та змушені спеціалізуватися на продукції більш низького рівня переробки, де конкурентні переваги не проявляються так суттєво. Поступово вони перетворюються у сировинні придатки більш розвинених економік.

На другому етапі експліцитної глобалізації, коли в основу глобалізації лягає фінансовий капітал, який переміщує свої виробництва в ті країни, де нижчі виробничі витрати та вартість робочої сили, від глобалізації можуть потерпати і розвинені держави внаслідок переносу виробництв в інші країни, зростання безробіття (наприклад Детройт у США), що, до речі, стало одним із чинників феномена Трампа в США, який використав ці суперечності у своїй виборчій кампанії. На цьому етапі суперечності глобалізації та локалізації розширюють сферу та інтенсивність свого прояву. Вони

² Зняття, згідно з Гегелем, включає в себе два моменти. "Воно означає зберегти, *втримати* і водночас припинити, *покласти край*" (Гегель, 1971. С. 168).

³ Наприклад, при проведенні в Женеві міжнародної наукової онлайн конференції, в якій беруть участь учені з Великої Британії, США, країн ЄС, всі учасники одночасно спілкуються, дискутують, хоч фізично вони перебувають за тисячі кілометрів один від одного і живуть у різних часових поясах. Фізичний простір і час "знімаються" у віртуальному просторі-часі.

гостро проявляються не тільки у міжнародних економічних відносинах та нерозвинених країнах, а й у середині розвинених країн. Транснаціональні корпорації все більше перетворюються у міжнародні за своїм походженням, формуються різні міжнародні економічні об'єднання, які відчують як внутрішню, так і гостру зовнішню конкуренцію. До цього підключається і політична сила держав, внаслідок чого економічні суперечності політизуються, ситуація стає все більш напруженою і конфліктною. На цьому підґрунті загострюються інші (міжнародні, міжнаціональні, міжцивілізаційні, соціокультурні, ідеологічні тощо) суперечності. Виникають збройні конфлікти і локальні війни з тенденцією експансії і переростання у світову війну. Розгортання цих процесів знаменує перехід на третій етап глобалізації, який має свої особливості.

Особливості сучасного етапу прояву економічних суперечностей глобалізації та локалізації. На третьому етапі вертикальна глобалізація, яка імпліцитно розвивається з самого початку людської історії, досягає свого повного експліцитного втілення, і стає горизонтальною глобалізацією, в якій історично розвинуті структури, що, ускладнюючись, змінювали одна одну, розгорнулися у сучасний актуальний ряд. Логіку розвитку цього процесу можна подати схематично (рисунок).

На цьому етапі глобалізації, що має своїм підґрунтям перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, глобалізація значною мірою переміщується у віртуальний простір, набуваючи експліцитно-імпліцитного характеру. Економічні відносини між людьми, суб'єктами господарювання і державою переходять у віртуальний простір, а в реальному світі залишаються відносини людини до речей (техніко-технологічні відносини). Наприклад, коли людина одержала зарплату чи пенсію на платіжну карту, а потім розрахувалася за її допомогою в торговому центрі, внаслідок чого виробник одержав виручку на свій рахунок, то всі економічні відносини (рух створеної вартості, грошей, ціноутворення, одержання прибутку тощо) відбулися у віртуальному просторі, а в реальності був техніко-технологічний процес створення корисної речі, її доставки в торговий центр і використання споживачем (все це є безпосередньо відношенням людини до речей, а не економічними відносинами між людьми). На цьому етапі руйнуються самі підґрунтя індустріально-ринкової економіки, поступаючись засадам інформаційно-мережевої економіки. Кардинальні трансформації насамперед стосуються основ системи господарювання: панування приватної власності на засоби виробництва та матеріальні блага змінюється домінантністю всезагальної власності на інформацію, яка стає головним ресурсом і продуктом виробництва; самодіяльна (вільна) праця у різних формах поступово витісняє найману працю; доходи, що отримуються на основі розподілу за вартістю і капіталом, змінюються базовим і рентно-преміальним доходами (Гриценко, 2020).

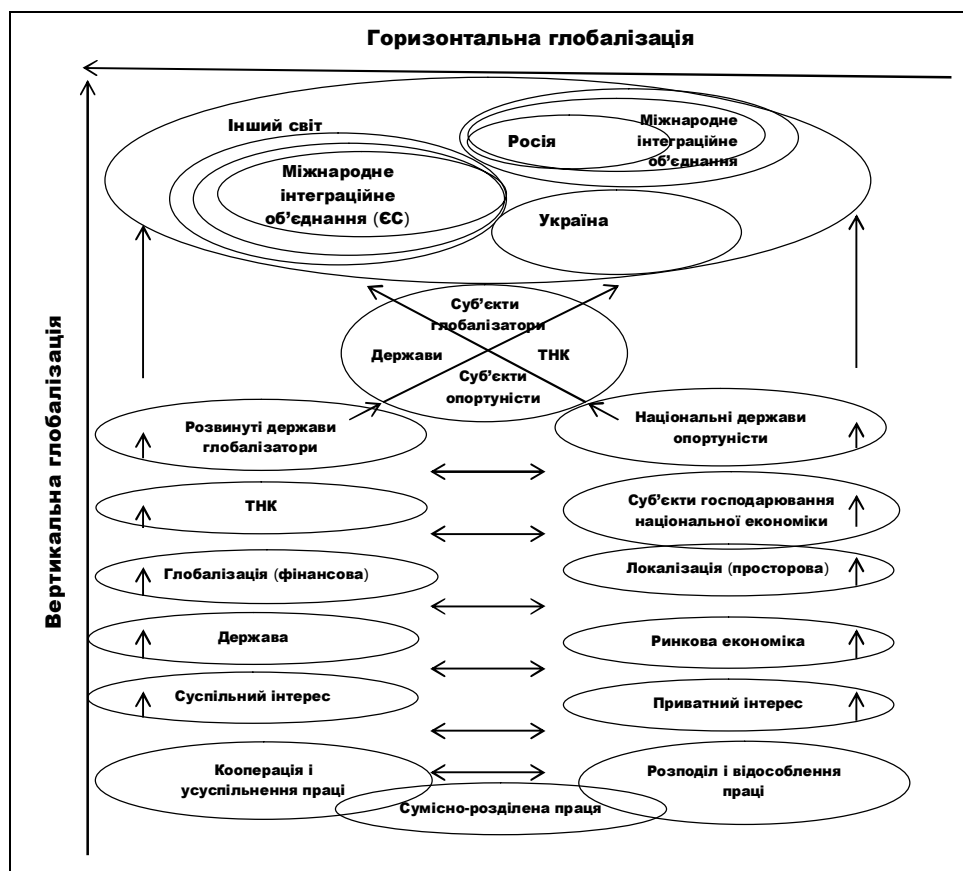

Рисунок. Логіка розвитку суперечностей глобалізації та локалізації

Джерело: складено автором.

Людина дедалі більше перетворюється в мережеву людину, свідомість якої фрагментована мережевими структурами, в яких панують різні уявлення, цінності та поведінкові патерни. Цілепокладання також стає залежним від мереж, що означає поступову втрату людиною своєї суб'єктності. Такі трансформації розривають соціальний простір на різні, в тому числі ворожі, непримиримі фрагменти, розмиваючи соціальну структуру і створюючи умови для загострення суперечностей, конфліктів і війн. Зважаючи на те, що ці процеси відбуваються у глобальному просторі та стосуються всього (економіки, соціального життя, суспільної свідомості, культури та ідеології), суперечність глобалізації та локалізації доходить до своєї вищої точки і неминуче набуває характеру глобальної гібридної війни, в якій збройні конфлікти перемижуються з економічними, цивілізаційними, інформаційними, ідеологічними та іншими війнами, що вплетені в тканину суспільного життя. І це на певний час стає нормою. Формується гібридна система "мир-війна". В цій ситуації можливими є два шляхи розв'язання суперечностей. Перший шлях – знаходження форм руху

і розв'язання суперечностей. Другий шлях – самознищення суспільства, і тоді суперечності зникають разом із суспільством.

Зміна світових порядків, гібридна війна і реконструкція як форми руху і розв'язання економічних суперечностей глобалізації та локалізації. Існують різноманітні методи та форми руху і розв'язання суперечностей. До них можна, наприклад, віднести метод опосередкування протилежностей, балансування, компромісу, ускладнення шляхом заглиблення суперечності в основу тощо. Але найбільш ґрунтовні та системні протилежності розв'язуються шляхом зміни структури та механізмів функціонування систем. В нашому дослідженні йдеться про рух і розв'язання суперечностей глобалізації та локалізації в історичному розвитку соціально-економічних систем.

Історичний процес має закономірний, об'єктивний характер, але він здійснюється через суб'єктивну діяльність людей, що надає особливості та варіативність формам прояву закономірностей. Варіативність збільшується з переходом від матеріальних форм людського буття до ідеальних, що реалізуються через людську свідомість. Загальна логіка історичного розвитку концентровано виражається у зміні економічних, а особливості – у зміні цивілізаційних форм людського буття, що в теорії представлено формаційним⁴ (в основі якого лежать суспільні способи виробництва) і цивілізаційним (Toynbee, 1948) (в основі якого лежать культурологічні відмінності) підходами. Механізм змін та зростання варіативності включає логічну обумовленість переходів від технологічних до економічних і соціальних відносин в економічній парадигмі та далі від культурологічних до цивілізаційних та духовних відносин в цивілізаційній парадигмі. Скріпами цих відносин є інститути, які присутні у всіх ланках і переходах. Різні форми втілення цих взаємозв'язків у діяльності суб'єктів та їх наслідках становлять об'єктивну основу варіативності різних класифікацій історичного розвитку. Через діяльність суб'єктів реалізується роль особистості в історії, творча енергія народних мас, здійснюються історичні прориви, провали та різні історичні колізії. Саме через ці варіативні процеси розв'язуються суперечності і закономірності торують собі шлях.

Для класифікації історичного розвитку світової системи останнім часом стало активно використовуватися поняття світового порядку. Незважаючи на те, що воно швидко стало загальним наративом, його зміст ще чітко не викристалізувався. Існує широкий спектр підходів, які суттєво відрізняються один від одного. Тому необхідними є пояснення щодо використання цього поняття. Під **світовим порядком** у цьому дослідженні будуть розумітися неформальні та формальні правила побудови та реалізації міжнародних відносин між суб'єктами світової системи в глобальному інституційному просторі-часі. Світовий порядок є результатом розвитку між-

⁴ Формація і цивілізація. Сучасні концепції суспільного розвитку. URL: https://oro.at.ua/news/59_formacija_i_civilizacija/2010-12-21-13 (дата звернення 26.04.2022)

народного порядку, що ще не мав загальносвітового характеру, до рівня глобального світу (*Відновлення та реконструкція ...*, 2022. С. 13).

Світовий порядок через міжнародні відносини співвідноситься з національними порядками, які регулюють суспільні відносини всередині країн. Зasadничі правила побудови національної держави зазвичай представлені конституцією – основним законом, на який спирається вся система національного законодавства. В демократичних державах існує розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову. На законах базуються нормативно-правові акти різного рівня управління. До цього додаються різні звичаї, рутини, неформальні правила, які реально впливають на поведінку людей не менше за формальні.

На відміну від національних міжнародні порядки стосуються міждержавних і міжнаціональних відносин і регулюють їх у межах взаємодії країн певного просторового ареолу. Світовий порядок формується разом з інтенсивним розвитком міжнародної торгівлі, міжнародних відносин і по часу збігається з екстенсивним розвитком капіталістичних відносин. У процесі міжнародної конкуренції окремі країни досягають технологічного, економічного і воєнного лідерства, одержують можливість встановлювати порядки, які вони вважають доцільними і на які добровільно чи примусово погоджуються інші країни. Технологічне лідерство забезпечує переваги у сферах, які були визначальними у міжнародних відносинах (мореплавство в період інтенсивного розвитку торгівлі та торгового капіталу, індустріальний розвиток у період становлення панування промислового капіталу, розвиток грошово-кредитної сфери при переході до домінування фінансового капіталу). Кожному з цих етапів відповідає лідерство країни, яка була найбільш успішною у реалізації історичних переваг. Лідером епохи торгового капіталу була Голландія (друга половина 16 ст. – перша половина 17 ст.). З розвитком промислового капіталу лідерство переходить до Англії (друга половина 17 ст. – початок 20 ст.). Формування фінансового капіталу вивело в лідери США (перша половина 20 ст. – до теперішнього часу). Лідерство цих країн супроводжувалося посиленням і широким використанням їхніх валют у міжнародних розрахунках. Англійський фунт стерлінгів витіснив із пануючих позицій голландський гульден, а його у свою чергу долар США. Утвердження лідерства відбувається через конкурентну боротьбу, загострення суперечностей і війни. Глобалізація надала міжнародним порядкам, що змінювали один одного, загальносвітовий характер, перетворивши локалізацію в елемент своєї реалізації.

Перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки, що розпочався зараз, переводить основний зміст процесів глобалізації у віртуальний простір як життєве середовище інформації, яка стає визначальним чинником здійснення реальних технологічних, економічних і соціальних процесів. Це стосується і війн як найбільш гострих форм розв'язання суперечностей. Якщо перші дві світові війни проходили у реальному і просторово локалізованому просторі, то сучасна війна має гібридний і глобальний характер, який розвиває межі війни і миру, включає власне

військові, економічні, інформаційні та цивілізаційні компоненти. Країна може не бути формально учасником збройного конфлікту, бути просторово далеко від бойових дій, але реально, наприклад, забезпечувати воюючу країну даними електронної розвідки, що зараз є неодмінною складовою успіху, поставляти зброю і т. ін. Збройний конфлікт може бути проксі-війною, що відбувається між одними суб'єктами, а реально реалізуються інтереси інших глобальних гравців.

Необхідно враховувати, що глобальний світовий порядок має певні рівні свого прояву. На більш поверхневих рівнях правила і норми змінюються частіше, ніж на більш глибоких. У результаті війн, які відбувалися, наприклад, до утворення світового господарства, змінювалися кордони країн, територіальний розподіл світу, зони впливу, результати фіксувалися у відповідних угодах, переформатовувався певний світоустрій, але загальні правила війни і миру, відносини переможців і тих, хто програв, міжнародні правила поведінки суттєво не змінювалися. Тільки Перша світова війна зруйнувала цей порядок. Виникла ситуація, коли в результаті змінювалися і національні, і світовий порядок. Революція у 1917 р. в Росії, що відбулася в ході Першої світової війни, а потім виникнення після Другої світової війни двох світових систем, утворили новий світовий порядок, в основі якого було співіснування і боротьба в різних формах двох соціально-економічних систем.

Зміни в міжнародних і світових порядках мають історичну циклічність. Наприкінці минулого року вийшла книга Рея Даліо, що присвячена зміні світових порядків (*Dalio*, 2021. Р. 577). Вона стала міжнародним бестселером і широко обговорюється фахівцями і міжнародною науковою, політичною і бізнесовою спільнотою (включаючи Г. Кісінджера – колишнього Держсекретаря США, директорів ряду провідних дослідницьких установ, керівників великих компаній)⁵. На основі узагальнення великої статистичної інформації (що стосується таких критеріїв, як розвиток освіти, інновацій та технологій, конкурентоздатність країн на світових ринках, обсяги виробництва, частка у світовій торгівлі, військова потужність, потужність фінансового центру на ринках капіталів, сила валюти як резервної) було виділено, починаючи з середини другого тисячоліття, великі цикли тривалістю 250 років з перехідними періодами у 10- 20 років.

Згідно з цією концепцією великий цикл починається після великого воєнного конфлікту, в результаті якого встановлюється новий світовий порядок, провідну роль починає відігравати нова держава, яка консолідує свою владу, створює відповідні інститути і забезпечує процвітання. На вершині цього історичного руху постійно зростає добробут, нове покоління живе в більш комфортних умовах, збільшуються потреби і борги, держава, користуючись резервною валютою, вирішує свої проблеми за рахунок друку додаткових грошей. Все це приводить до накопичення проблем, поси-

⁵ Ray Dalio's "Principles for Dealing with the Changing World Order: Why Nations Succeed or Fail". URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8MtNRO1DIQs> (дата звернення: 26.04.2022).

лення соціальної нерівності, послаблення держави, і поступово економіка переходить в стадію спаду. Ослаблена країна не може протистояти новим державам, що посилюються, і в результаті війн виникає перерозподіл світової влади та формування нового світового порядку. За таким сценарієм відбулось піднесення і падіння Голландської, потім Британської імперій, піднесення США як світового лідера.

З таким підходом можна в цілому погодитися, взявши до уваги уточнення стосовно прискорення історичного процесу, існування різних рівнів світового порядку та особливостей сучасного процесу глобалізації. Зміни світових порядків були вузловими пунктами розв'язання суперечностей глобалізації та локалізації. Вони завжди починалися з війн як гострого прояву суперечностей міждержавних і регіональних інтересів, і закінчувалися миром, який певним чином на деякий час розв'язував ці суперечності та відновлював світові взаємозв'язки. На рівні формування нових міжнародних порядків, що стосуються територіального поділу і регулювання відносин провідних країн, можна виділити:

Вестфальський мир (1648 р.), який після завершення Тридцятирічної війни, що торкнулася майже всіх країн європейського континенту, сформував новий порядок в Європі та відповідну систему міжнародних відносин, засновану на концепції державного суверенітету (Дмитрієв, 2001. С. 426).

Віденський конгрес (вересень 1814 р. – червень 1815 р.), в якому взяли участь більше двохсот дипломатів майже з усіх країн європейського континенту і який перекроїв політичну карту Європи та перетворив її на спільноту легітимних монархій⁶, забезпечивши на певний час мир і спокій.

Версальський мирний договір (1919 р.), що оформив результати Першої світової війни, і після окремої угоди між США і Німеччиною (1921 р.), яка практично повторювала Версальський договір, але не мала статей про Лігу Націй і про відповідальність Німеччини за розв'язання війни, став хиткою основою міждержавних відносин⁷, що пов'язано з суттєвими суперечностями між країнами, революцією в Росії та загальною нестабільністю ситуації. Договір постійно порушувався і в 1937 р. втратив юридичну силу.

Ялтинська та Потсдамська конференції (1945 р.), які підбили підсумок Другої світової війни і сформували післявоєнний світовий порядок, включаючи зміни державних кордонів, денацифікацію, демілітаризацію, демократизацію та декартелізацію Німеччини, рішення про принципи утворення і діяльності ООН⁸. Розпад СРСР започаткував кризу післявоєн-

⁶ Віденська система міжнародних відносин. URL: <https://jak.waykun.com/articles/videnska-sistema-mizhnarodnih-vidnosin.html> (дата звернення: 26.04.2022).

⁷ Версальсько-Вашингтонська система. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/4804/ (дата звернення: 26.04.2022).

⁸ Потсдам. Конференція, яка перекроїла повоєнну Європу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3073599-potsdam-konferencia-aka-perekroila-povoennu-evropu.html> (дата звернення: 26.04.2022).

ного світового порядку, яка пройшла ряд етапів і зараз досягла найвищої руйнівної точки.

Крім цього, можна виділити цивілізаційні цикли. Існують теорії, що розглядають історію людства як зміну цивілізаційних циклів, тривалість яких постійно скорочується. В цих теоріях розрізняють стадії зародження, розвитку, розквіту та згасання цивілізацій. Попри те, що цивілізації не розвиваються одна в іншу, а співіснують або приходять одна на зміну іншій, сам факт їх буття на одній території та існування на ній людських спільнот надає єдність історичному процесу, але останній не може бути зрозумілим як лінійний процес. Цивілізаційний порядок є однією з найбільш глибоких основ світового порядку, тому цивілізаційна конкуренція часто проявляється через технологічні, економічні, соціальні, культурологічні форми і тільки на вершині протистоянь виступає у своїй власній формі. Саме тому цивілізаційні війни мають найбільш руйнівний і гібридний по суті характер.

Вестфальський мир, як вважають сучасні історики, заклав основи сучасного світового порядку, де існують суверенні національні держави, що діють згідно з принципами міжнародного права. Зважаючи на події, які розгорнулися після розпаду СРСР, досягли апогею у війні РФ проти України та протистоянні найбільш потужних світових гравців і практично поставили під сумнів базові принципи міжнародного права, включаючи права власності та суверенність, можна вважати, що на початку 21 століття руйнуються не тільки конкретні форми історичного втілення світового порядку, а й його фундаментальні підґрунтя, закладені Вестфальською системою. Світ стоїть на порозі принципово нового світового порядку, де провідними гравцями стають не тільки держави (суверенітет яких розмивається і деактуалізується), а й міжнародні корпорації, передусім інформаційно-цифрові, які вже зараз є більш потужними, ніж багато держав, і мають спільнорозділену власність і владу в різних країнах і у глобальному просторі; де економічні відношення переміщуються переважно у віртуальний простір, а цифрові валюти тіснять національні грошові одиниці; де правила і норми життєдіяльності людей формуються переважно у глобальних мережах, а міждержавні відносини відходять на задній план, поступаючись безпосереднім відносинам між людьми як суб'єктами глобального простору.

Особливістю сучасного формування нового світового порядку є його глобальний характер, що означає об'єднання різнорідних, різнорівневих та різносферних перетворень в єдиний гібридний революційно-трансформаційний процес. Основними складовими цього гібридного процесу є співвідношення глобального і локального, війни і миру, технологічного і людського, економічного і соціального, суспільного та індивідуального в усіх формах його прояву.

Якщо раніше локальне було синонімом відособленого і не пов'язаного з іншим, а глобальне, навпаки, означало цілісне і пов'язане з усім, то зараз *локальне стало моментом цілого, формою існування глобального, а глобальне – життєвим середовищем локального*. Наприклад, звичайний покупець (локальне утворення) якогось товару, по-перше, завжди

включений як кінцевий пункт у ланцюжок виробників цього товару, які, як правило, розкидані по всьому світу (глобальний зв'язок), по-друге, якщо він користується платіжною картою, то автоматично є включеним до глобальної системи розрахунків. Війна на території України є локалізованою у фізичному просторі, але фактично, завдяки постачанню зброї, дипломатичній, економічній, фінансовій та інформаційній підтримці США та ЄС, вона має глобальний характер. Це є локальним втіленням глобального конфлікту.

Раніше війна і мир були локалізовані у часі і просторі. Зараз війна стала вкрапленням в мирне існування, а останнє включає в себе локальні збройні конфлікти. Наприклад, з 2014 р. на Донбасі велась збройна боротьба, але війна не оголошувалася, юридично РФ і Україна перебували у стані миру. Більше того, навіть після переростання конфлікту у повномасштабну війну, юридично війну не було оголошено. РФ говорить про спеціальну воєнну операцію, а Україна ввела військовий стан у країні. Весь світ в цілому жив у мирний час, але локальні конфлікти то в тій, то в іншій частині світу практично не припинялися. Після закінчення Другої світової війни у світі сталося понад 30 великих війн і понад 250 військових конфліктів, учасниками яких стало не менш ніж 60 країн⁹. ***Війна і мир стали гібридними явищами, що взаємно проникають одне в одне.***

Раніше результати бойових дій визначалися співвідношенням військових сил, техніки, умінь і досвіду, тепер до цього додається і проникає в усі складові інформаційний компонент. Інформаційно-цифрові технології є складовими військової техніки, розвідки, підготовки військових, а інформаційна війна набуває глобального характеру і стає суттєвою складовою військового протистояння. Інформаційні технології перетворили людину, її психологію і свідомість у складову військової техніки, а остання включила в себе людський компонент. Війна все більше і у більш складних формах перетворюється у війну кіборгів, в яких *поєднується технічне і біологічне існування гібридного комплексу "людина-робот"*.

Торгові війни велись завжди. Вони були формою прояву економічної війни, яка інколи доповнювалася неторговими економічними заходами (контрибуціям, привласненням територій з їх ресурсами тощо). Але введення розвиненими країнами санкцій проти РФ після її вторгнення в Україну мало безпрецедентний характер і стосувалося практично всіх складових торгівлі, економіки, фінансів, логістики і технологій. Це справжня *економічна війна*, спрямована на економічне знищення супротивника. Вона *разом з інформаційною, ідеологічною війною, протистоянням цінностей і культур стала важливою складовою гібридної війни.*

Суспільні характеристики особистості, належність її до певної цивілізації, нації, культури змішується з її власною особистістю як людини, що надає ознаки гібридності у відношенні суспільного та індивідуального. І вже всесвітньовідомі музиканти, спортсмени, діячі культури відстороню-

⁹ 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html (дата звернення: 29.04.2022).

ються від своєї діяльності лише за ознакою належності до певного культурного ареалу. *Гібридність пронизує все*, і навіть починає торкатися людини як біологічної істоти (розвиток культури трансгендерності, ідеологічна підтримка та юридичне забезпечення прав людини на визначення і зміну своєї статі тощо).

Гібридність світу, що формується, з одного боку, створює суттєві ускладнення для розуміння суті явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві, саме внаслідок їхньої гібридності, запутаності, нечистоти та складності. Це стає підґрунтям для невважених практичних рішень, помилок і втрати керованості суспільними процесами. З іншого боку, така ситуація вимагає створення освітньої системи, яка може формувати способи мислення, здатні розрізняти складові гібридних процесів, проводити їх сутнісний аналіз і з'ясовувати форми поєднання.

Гібридний світ стає історичною формою розділено-сумісного світу, початковою формою якого історично була сумісно-розділена діяльність, яка, як це доведено сучасною наукою, стала основою для формування з боку роздільності людини, а з боку сумісності – суспільства. Вся історія людства є розгортанням суперечливості сумісно-розділених відносин та способів її руху і розв'язання шляхом знаходження різних форм відокремлення та об'єднання людських спільнот. Зараз цей історичний процес досягнув найвищої точки свого суперечливого розвитку, коли на шальку терезів поставлено саме існування людства. Або людство знайде адекватний сучасності спосіб існування розділено-сумісного світу, або історична суперечність буде розв'язана шляхом зникнення самого суперечливого об'єкта, що і в природі, і в історії неодноразово траплялося. Україна, в якій просторово локалізовано найбільш гострий прояв цієї глобальної суперечності, незалежно від усвідомлення чи не усвідомлення цього політичними елітами, несе історичну відповідальність за розвиток подій.

Формування гібридної глобально-локальної (глокальної) системи "мир-війна", з одного боку, є формою прояву суперечностей глобалізації та локалізації, з іншого – способом їх руху і розв'язання. Внаслідок війни нерівноважні елементи (підсистеми) економічних систем приходять у відносну рівновагу, яка стає підґрунтям для подальшого розвитку. Ця рівновага може бути досягнута на більш низькому рівні розвитку порівняно з попереднім, включати перерозподіл економічного простору і потенціалу тощо. А поєднання воєнних та мирних характеристик створює можливість не нагромаджувати суперечності, а вирішувати їх у поточному часі. Все це повинно бути враховано у повоєнному реконструктивному відновленні економіки України, яке також реально буде формою розв'язання суперечностей глобалізації та локалізації в локальному просторі нашої країни.

Повоєнна реконструкція економіки України повинна розв'язувати суперечності глобалізації та локалізації у двоякому сенсі. По-перше, це пошук ефективної просторової локалізації виробництв з урахуванням внутрішніх і зовнішніх (експортних) потреб. По-друге, це забезпечення відтво-

рення національного господарського комплексу у глобальному економічному середовищі. Способи розв'язання цих суперечностей також перебувають у стані суперечності. Локалізація виробництв і розвиток їх експортного потенціалу може обмежувати внутрішній ринок у разі цінових диспаритетів, а вирішення завдань пропорційного розвитку національної економіки може негативно впливати на прибутковість підприємств у разі їх пріоритетної орієнтації на зовнішній ринок в умовах цінових диспаритетів. Знаходження способів розв'язання цих суперечностей глобалізації та локалізації є прерогативою економічної політики держави.

Складність та особливості воєнно-політичної та соціально-економічної ситуації пов'язані також із тим, що в Україні просторово локалізувалися: її внутрішні суперечності, накопичені з часів набуття незалежності; суперечності США і Росії як двох головних, найпотужніших мілітарних сил, здатних гарантовано знищити одна одну і світ загалом; суперечності Росії з ЄС і Україною щодо вступу України в ЄС.

У процесі реконструктивного відновлення важливо з'ясувати і практично реалізувати власний інтерес України з урахуванням всіх її географічних, геополітичних, історичних, ментальних та інших характеристик і віднайти способи реалізації власного інтересу в мінливих умовах формування нового світового порядку. Вирішення цього завдання включає три головні складові:

- 1) зрозуміти власний інтерес, який має об'єктивний характер для існування країни та її держави і може не збігатися з інтересами політичних еліт і окремих груп населення;
- 2) з'ясувати об'єктивні тенденції технологічного, економічного, соціального, політичного і духовного розвитку світу та його головних векторів;
- 3) знайти способи входження у глобальний світ, які дозволяють найбільш ефективним чином реалізувати свої власні інтереси.

Власний інтерес України полягає:

- 1) у збереженні та розвитку її народу як спільноти людей, яка проживає на території держави. Складність усвідомлення цього інтересу полягає в тому, що по Україні, за С. Хантінгтоном, проходить лінія цивілізаційного розлому (*Huntington, 1977. Р. 368*). Це й стало одним із чинників війни Росії проти України та становить постійну проблему, що має внутрішні прояви і гострота якої підтримується іззовні;

- 2) у віднаходженні способів використання своїх географічних, ресурсних, історичних, ментальних та інших особливостей як переваг у соціально-економічному розвитку країни та у її міжнародній конкурентній боротьбі.

Головними гравцями, які впливають на зміни світового порядку, незалежно або залежно від їхнього бажання, є насамперед США – як найбільш потужна країна сучасного світу – разом із Великою Британією, ЄС та іншими своїми союзниками; Китай – як країна, що за рівнем ВВП зрівнялася з США та динамічно розвивається; Росія, що має відносно слабку економіку, але володіє потужним природно-ресурсним та ядерним потенціалом.

лом; інший світ з відносно нейтральною і балансуною позицією у світовому протиборстві та зростаючою потужністю.

Загальні тенденції, що уже виявили себе, будуть продовжуватися. Серед найважливіших: зменшення частки США у світовому виробництві та загострення в цій країні внутрішніх економічних і соціальних суперечностей; наростання внутрішніх проблем в ЄС; економічне посилення Китаю і зростання його ролі у глобальному світі; підвищення частки і ролі країн Сходу у світовому господарстві; зменшення ролі долара США у світовій фінансовій системі та поступове формування декількох валютних зон (долара США, євро, юаня, рубля) з паралельним розширенням використання стейблкоїнів у міжнародних розрахунках; посилення суперечностей і формування нової полярності та конфігурації головних світових центрів; перерозподіл реальної влади у світовому просторі між національними урядами і міжнародними, часто монопольного характеру, корпораціями; зростання ролі цифрових технологій в усіх сферах життєдіяльності суспільства; зміни у структурі просторової локалізації виробництв, пов'язані з упровадженням цифрових технологій та геополітичними чинниками; збільшення соціального розшарування в розвинених країнах унаслідок упровадження нових технологій, які спрощують працю і витісняють робітників з виробництв; розвиток мережевого характеру суспільних відносин і формування мережевої людини, суб'єктність якої розвивається, а її свідомість та мотивація поведінки дедалі більше починає формуватися в мережах, що створює широкі можливості для масового маніпулювання суспільними настроями; зростаюче відчуження еліт від інтересів широких мас населення і тенденція до зміни патернів політичної влади, що звідси випливає; зменшення ролі міжнародного права і посилення силових компонентів у міжнародних відносинах; переформатування міжнародних організацій як складова становлення нового світового порядку.

Зазначені тенденції розгортатимуться упродовж десятиліть. У цих умовах з точки зору позиціонування України у глобальному світі насамперед необхідно взяти до уваги, що формування нового порядку, принаймні на сучасному етапі, не змінить суті протиборства США і Росії. В таких умовах у контексті формування нового світопорядку Україна для свого повоєнного відродження зацікавлена в досягненні зовнішньополітичних умов для безпеки та стабільності, першоосновою чого є припинення війни. Реконструктивний характер відбудови економіки України передбачає не відтворення старої структури, а вибудовування нової, заснованої на застосуванні сучасних технологій та сучасних підходів до просторової локалізації виробництв. Реконструкція соціально-економічної системи повинна бути спрямована на створення умов ефективної зайнятості, забезпечення зростання доходів населення, подолання бідності, зменшення соціального розшарування і створення сприятливих умов для бізнесу та інвестування. Вона повинна бути спрямована на створення національно укоріненого соціально-економічного розвитку, який спирається передусім на використання на-

ціональних матеріальних і трудових ресурсів та створення найбільшого числа ланок переробки сировини в середині країни.

Відповідно до поставленої мети необхідно структурувати найважливіші завдання та підходи до їх вирішення. При цьому необхідно спиратися на оцінку реального стану економіки та суспільства, розуміння основних тенденцій світового розвитку та механізмів реконструкції. Рациональний вибір України в реконструктивному розвитку полягає в тому, щоб:

- адекватно оцінити реальність;
- поставити цілі, які, з одного боку, відповідають реальним можливостям, з іншого – відштовхуються від використання притаманних Україні особливостей і переваг;
- знайти засоби досягнення цілей (включаючи відповідні матеріальні, фінансові та трудові ресурси, господарські механізми та спеціальні інструменти).

Вибір засобів досягнення цілей передбачає освоєння всього світового досвіду відбудов у повоєнний час¹⁰, який є досить різноманітним, а його вивчення засвідчує безперспективність механічного копіювання і необхідність віднаходження способу дій, адекватного для повоєнних умов України.

Серед найважливіших напрямів об'єктивних змін, що визначатимуть умови реконструкції, можна виділити такі, як: розвиток інформаційно-мережевої економіки, що включає розповсюдження інформаційно-цифрових та нейромережевих технологій, зумовлює суттєві зміни у відносинах власності, формах праці та розподілу результатів виробництва (зміни у формах реалізації інтелектуальної власності, розвиток спільного користування, кластерно-окружний тип організації життєвого простору, дистанційну роботу, безумовний і рентно-преміальний види доходів тощо); орієнтація на енергоефективність, екологічно чисті виробництва, "зелену" економіку (Геєць, 2022).

В умовах України це зумовлює необхідність використовувати нетрадиційні механізми фінансового забезпечення вирішення таких завдань. Центром докладання зусиль держави повинна стати *структурна політика*, спрямована на створення економічної архітектури, здатної забезпечити сучасний дизайн соціально-економічного розвитку. На структурну політику повинні бути зав'язані всі інші види політики, насамперед *бюджетно-податкова, грошово-кредитна та інвестиційна*. Структурна політика повинна спиратися на *поєднання стратегічного планування і ринкової самоорганізації*. Вона відштовхується, з одного боку, від визначення провідних кінцевих продуктів: 1) продуктів, що забезпечують життєдіяльність людини (харчування, житло, ліки, предмети довгострокового споживання), 2) продуктів, що розповсюджуються внаслідок формування нового технологічного укладу (електронно-технічні пристрої, інформаційно-цифрові технології тощо), з іншого ж боку – від існуючих ресурсів (у тому числі природних), необхідних для виробництва цієї продукції, і націлена на створення

¹⁰ 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України.

якомога більшого числа ланок виробництва цих продуктів в Україні. Фінансово-кредитне забезпечення інвестицій у нові види виробництва здійснюється за рахунок поєднання державного цільового кредитування та залучення приватного капіталу (загальне правило: якщо є ресурси для виробництва, не може існувати проблем із фінансуванням). Цільове довгострокове кредитування може здійснюватися: за рахунок емісійних коштів через державну кредитну установу під низький відсоток (із залученням комерційних банків лише як операторів, що отримують нормальний прибуток на свої витрати, а не на суму кредиту); за рахунок бюджетних коштів. Зважаючи на те, що емісійні гроші випускаються під створення і рух нової вартості, це не призведе до надмірного зростання інфляції.

Такий підхід також передбачає відмову від режиму інфляційного таргетування, що може працювати лише у збалансованій економіці, і перейти до розгорнутого таргетування стабільності грошової одиниці, що передбачає контроль за взаємопов'язаним співвідношенням інфляції (внутрішня стабільність) та обмінного курсу (зовнішня стабільність). Критерієм виконання цієї умови може бути стабільність реального ефективного обмінного курсу на рівні, що визначається торговельним балансом. Інфляція в таких умовах може перебувати на рівні до 9 %. Грошова маса може зростати суттєво вищими темпами.

Загальний механізм вирішення базових проблем, що характеризуються розривом між реальними потребами і попитом (наприклад, щодо харчування і житла), може спиратися на такий алгоритм:

- з'ясування реальної потреби в благах (не попиту);
- визначення науково обґрунтованого (нормального) рівня задоволення потреби;
- визначення фактичного рівня задоволення науково обґрунтованої потреби за умов існуючого попиту;
- виявлення характеру відмінностей між фактичним рівнем задоволення потреби і науково обґрунтованим рівнем;
- вибір варіанта приведення науково обґрунтованої потреби у відповідність до попиту;
- монетизація потреби до рівня попиту, що відповідає науково обґрунтованій потребі;
- з'ясування обсягів ресурсів, необхідних для задоволення науково обґрунтованих потреб;
- розрахунки різниці між існуючими ресурсами і ресурсами, необхідними для задоволення науково обґрунтованих потреб;
- вибір варіанта приведення ресурсної бази у відповідність до пропозиції, обумовленої попитом;
- створення каналів поєднання попиту і пропозиції на відповідне благо.

Прикладом тут може слугувати підхід до вирішення житлової проблеми, що при належній організації вирішується в середньостроковій перспек-

тиві. Починати потрібно із забезпечення житлом людей, які його втратили внаслідок війни, і поступово переходити до широкомасштабного житлового будівництва на основі застосування сучасних технологій, науки про організацію житлового простору (прикладів багато, один із них – Туреччина) і відповідної грошово-кредитної політики. Для вирішення цих та інших більш широких завдань необхідне створення державно-публічних безприбуткових інститутів розвитку (наприклад, Державно-публічної фінансово-кредитної установи), які могли би, використовуючи бюджетні кошти і рефінансування центрального банку, забезпечувати скоординоване фінансування мобілізації матеріальних ресурсів та монетизації базових потреб. Такі установи могли б надавати кредити громадянам, які потребують поліпшення житлових умов, прив'язуючи використання цих кредитів до будівельних організацій і забезпечуючи відкритість процедур і публічний контроль над усім процесом.

Механізм вирішення таких завдань міг би включати чотирьохсторонні угоди, за якими державно-публічна установа, використовуючи комерційні банки як операторів, що лише отримують нормальний прибуток за свою діяльність (а не прибуток на гроші, надані державною установою), видає кредит під установлений низький відсоток (1–3%) позичальнику, який потребує поліпшення житлових умов, і передає гроші будівельній організації для будівництва цього житла. Будівельні організації відбираються за конкурсом, який передбачає вимоги до якості будівництва, застосування сучасних технологій, будівельних матеріалів, виготовлених в Україні (лише у разі їх відсутності дозволяється імпорт). Одночасно уряд вживає заходів щодо імпортозаміщення продукції, необхідної для житлового будівництва. Житло, що будується, до погашення кредиту, могло би служити заставою. Такий кредитний борг може висіти як завгодно довго, не наносячи шкоди економіці та не породжуючи інфляцію. Це дає можливість диференціювати терміни повернення кредиту залежно від доходів позичальника. Держава і суспільство в такому випадку виконують свої власні функції регулювання грошово-кредитних потоків в інтересах задоволення потреб членів суспільства і бізнесових структур. Житлове будівництво, враховуючи його можливість здійснювати свою діяльність із використанням нових енергоефективних технологій і нових будівельних матеріалів та технологій будівництва, і є тим сектором, який може послужити локомотивом розвитку інших секторів, а головне – внутрішнього ринку країни.

Такий підхід можна застосувати і щодо будівництва доріг, інших інфраструктурних проєктів та, частково, щодо вирішення інших проблем. Методологічним імперативом структурування завдань відновлення і повноенної реконструкції економіки України повинно стати розуміння просторово-часової єдності та послідовності процесів вирішення невідкладних завдань безпосереднього виходу із воєнного стану, середньострокових завдань забезпечення стійкого розвитку та довгострокового процесу формування нової інформаційно-мережевої економіки. Необхідно на кожному

етапі виділяти провідне завдання (ланку), на вирішенні якого концентруються зусилля та яке визначає субординованість інших завдань.

Література

1. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України (2022): наукова доповідь / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ. 304 с.
2. Гегель Г. (1971). Наука логіки. Т. 2. Учення о сутності. Москва: Мисль.
3. Геєць В., Подолець Р., Дячук О. (2022). Повоєнна економіка України в імперативах низьковуглецевого розвитку (макрооцінка). *Science and innovation*. № 6. <https://doi.org/10.15407/visn2022.03.008>
4. Гриценко А. (2020). Економіко-інформаційний імператив нової статистичної парадигми: монографія / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ. 436 с.
5. Гриценко А. (2021). Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації. *Економіка України*. № 7. С. 05-13. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.07.005/>
6. Дмитрієв А. (2001). Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Київський університет права. 426 с.
7. Маркс К., Енгельс Ф. (1955–1983). Сочинения. Издание 2-е. Москва: Издательство политической литературы.
8. Павленко Ю.В. (2002). История мировой цивилизации. Философский анализ. Киев: Феникс. 760 с.
9. Dalio Ray (2021). The Principles for Dealing with the Changing World Order: Why Nations Succeed or Fail. New York, London, Toronto, Sydney, New Dehli: Avid Reader Press. 577 p.
10. Huntington Samuel P. (1977) The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Touchstone book, Simon and Schuster. 368 p. URL: <https://msuweb.montclair.edu/~lelelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf> (дата звернення 30.04.2022).
11. Stiglitz Joseph. (2022) Getting deglobalisation right. URL: <https://socialeurope.eu/getting-deglobalisation-right> (дата звернення 12.06.2022).
12. Toynbee A.J. (1948). Civilization on Trial. New York: Oxford University Press. URL: <https://ia801606.us.archive.org/22/items/in.ernet.dli.2015.185313/2015.185313.Civilization-on-Trial.pdf> (дата звернення 26.04.2022)

Надходження до редакції 10 жовтня 2022 р.

Рецензування 18 жовтня 2022 р.

Підписано до друку 19 грудня 2022 р.

References

1. Restoration and reconstruction of the post-war economy of Ukraine (2022). Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
2. Hegel, G. (1971). Science of logic. T. 2: Doctrine of essence. Moscow: Mysl [in Russian].
3. Heyets, V., Podolets R., Dyachuk, O. (2022). The post-war economy of Ukraine in the imperatives of low-carbon development (macro assessment). *Science and innovation*, 6. <https://doi.org/10.15407/visn2022.03.008> [in Ukrainian].
4. Grytsenko, A. (2020). Economic and informational imperative of the new statistical paradigm. Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
5. Grytsenko, A. (2021). Research methodology of the transformation of economic functions of the state in the conditions of globalization. *Ekon. Ukr. – Economy of Ukraine*, 7, 05-13. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.07.005> [in Ukrainian].
6. Dmitriev, A. (2001). The Peace of Westphalia of 1648 and modern international law: a monograph. Kyiv: Koretsky Institute of State and Law of National Academy of

Science of Ukraine; Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

7. Marx, K., Engels, F. (1955-1983). Works. Edition 2nd. Moscow: Izdatelstvo politicheskoy literatury [in Russian].

8. Pavlenko, Y. (2002). History of world civilization. Philosophical analysis. Kiev: Feniks [in Russian].

9. Dalio, R. (2021). The Principles for Dealing with the Changing World Order: Why Nations Succeed or Fail. New York, London, Toronto, Sydney, New Dehli: Avid Reader Press.

10. Huntington, S. P. (1977) The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Touchstone book, Simon and Schuster. 368. Retrieved 30.04.2022 from

<https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf/>

11. Stiglitz, J. (2022). Getting deglobalisation right. Retrieved 12.06.2022 from <https://socialeurope.eu/getting-deglobalisation-right/>

12. Toynbee, A. J. (1948). Civilization on Trial. New York: Oxford University Press. Retrieved from <https://ia801606.us.archive.org/22/items/in.ernet.dli.2015.185313/2015.185313.Civilization-on-Trial.pdf/>

Received on October 10, 2022.

Reviewed October 18, 2022

Signed before printing December 19, 2022